

ACTA HISTORICA NEOSOLIENSIA

VEDECKÝ ČASOPIS PRE HISTORICKÉ VEDY

27 / 2024

Vol. 1

 BELIANUM

ACTA HISTORICA NEOSOLIENSIA

Vedecký časopis pre historické vedy
Vychádza 2x ročne

Vydáva: Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici
EV 5543/17

Sídlo vydavateľa: Národná 12, 974 01 Banská Bystrica

IČO vydavateľa: IČO 30 232 295

Dátum vydania: september 2024

© Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

ISSN 1336-9148 (tlačená verzia)

ISSN 2453-7845 (elektronická verzia)

Časopis je registrovaný v medzinárodných databázach:

European Reference Index for the Humanities (ERIH PLUS)

Central and Eastern European Online Library (CEEOL)

Central European Journal of Social Sciences and Humanities (CEJSH)

Redakcia:

Pavol Maliniak (šéfredaktor)

Imrich Nagy (výkonný redaktor)

Patrik Kunec

Michal Šmigel'

Oto Tomeček

Redakčná rada:

Rastislav Kožiak (predseda)

Barnabás Guitman (Piliscsaba, Maďarsko)

Éva Gyulai (Miskolc, Maďarsko)

Bohdan Halczak (Zielona Góra, Poľsko)

Jiří Knapík (Opava, Česká republika)

Serhij Kornovenko (Čerkasy, Ukrajina)

Vjačeslav Meňkovskij (Minsk, Bielorusko)

Maxim Mordovin (Budapešť, Maďarsko)

Vincent Múcska (Bratislava, Slovensko)

Martin Pekár (Košice, Slovensko)

Petr Popelka (Ostrava, Česká republika)

Jan Randák (Praha, Česká republika)

Jerzy Sperka (Katowice, Poľsko)

Ján Steinhübel (Bratislava, Slovensko)

OBSAH

Jubileum

MÍČKO, P.: „Nedolnozemský“ Čabän	5
BÔBOVÁ, M.: Prof. PaedDr. Miroslav Kmeť, PhD. : výberová personálna bibliografia	10

Články

MARČOKOVÁ, D.: Epidémia cholery a starostlivosť o zdravie Slová- kov v Bážke podľa kanonických vizitácií z roku 1835 a matrik zosnulých v 19. storočí	59
GRACOVÁ, B. – JANKOVÁ, J.: Doktorské studium didaktiky dějepisú na Katedře historie Filozofické fakulty Ostravské univerzity	82
HARVAN, D.: Štátne banské riaditeľstvo v Banskej Štiavnici v období vzniku Československa	97
POLÓNYOVÁ, S.: Medzivojnová Banská Bystrica: Obraz kultúrneho a spoločenského života	132

Materiály

SYČ, O.: Vladimír Vernadskij o nemecko-rakúskej okupácii Ukrajiny v roku 1918	151
CHORVÁT, P.: Červené zástavy nad Bystricou. Správa veliteľa 10. divízie div. gen. Josefa Votrubu o okolnostiach vyvesenia červených zástav na kasárňach v Banskej Bystrici v novembri 1932	160

Rozhl'ady

JAKAB, F.: „Keď zomrie tyran, zomrie s nim aj jeho vláda. Keď zomrie martýr, jeho vláda začína.“ Ku vzniku štátu Kráľovstva Srbov, Chorvátov a Slovincov na pozadí niekoľkých myšlienok existencionalistov	166
HRUBOŇ, A.: Zakonšpirované Slovensko 1938 – 1945. Niekoľko úvah nad tvármi neviditeľného <i>spiritus movens</i> ľudáckeho režimu	180

Vladimír Vernadskij o nemecko-rakúskej okupácii Ukrajiny v roku 1918

OLEXANDR SYČ

Černivecká národná univerzita Jurija Fed'kovyča, Černivci, Ukrajina

Volodymyr Vernadskyi on the German-Austrian occupation of Ukraine in 1918

Abstract: The article deals with the diaries as an important narrative source for historians in their study of the past. The diaries are a very peculiar type of source that is different from memoirs. Usually, the author writes his memoirs about the events that he lived through many years ago or he witnessed in the past. It is naturally that with the flow of time he may forget about something, miss something or recall something incorrectly; moreover, as it is known, in memoirs events of the past are reflected with a hindsight and that is why they do not always accurately reflect the feelings of the author at the time when these events took place. People's attitudes towards the events can also change as the years go by. Moreover, human memory is very much selective. Unlike memoirs, the diaries allow us to understand the attitude of a particular human being to the surrounding world and contemporary events when he or she wrote about them. This has enormous value for the researcher. The diaries, as a type of historical document, are important precisely because they provide us not only with object of a historical process, in other words, what is being described, but also with insights about their authors who are present not as abstract depersonalized subjects of this process, but as living human beings with their merits and shortcomings, with their convictions and moods, their dreams and concerns. Moreover, the diaries provide unique material for the study of social psychology of people in concrete historical period. The author of diaries, which became the object of our attention, was Vladimir Ivanovich Vernadskyi (1863-1945), an outstanding Russian 20th century naturalist, geologist, biogeochemist, thinker and winner of the Stalin Prize, academician, creator of the doctrine of the biosphere, its evolution and transformation into the noosphere, who was one of the founders of the Ukrainian Academy of Sciences and its first President, as well as the founder of the National Library of Ukraine. Their main value of his diaries, in our opinion, is that they help to feel the atmosphere of the dramatic events of October Revolution and Civil War in Russia and Ukraine, allows us to restore the spirit of the revolutionary stormy years in all its tragedy and contradictions. As for the content of the great scientist's diaries, a significant part of them consists of the facts of his personal life., but also a lot of space is devoted to his impressions and reflections on political events, in particular about the German and the Austro-Hungarian occupation of Ukraine in 1918. In his diaries, a negative attitude towards the Bolsheviks and socialist ideology, non-acceptance of manifestations of Ukrainian nationalism, and condemnation of the talentless policy of the Central

Rada can be clearly traced.

Keywords: diaries, Germans, Austrians, occupation, Bolsheviks, Haidamaks, Ukrainian Central Rada.

DOI: <https://doi.org/10.24040/ahn.2024.27.01.151-159>

Slávny francúzsky historik 19. storočia Jules Michelet svojho času napísal, že „paradigma histórie spočíva v očitých svedkoch a ich svedectvách“. Naozaj, význam naratívnych prameňov – aj napriek subjektívnosti úsudkov, ktoré sú mnohým z nich vlastné, niekedy neúplnosti poskytovaných údajov či nepresnostiam – nemožno podceňovať. Vnášajú „ľudský rozmer“ do nášho ponímania mnohých udalostí a javov daného historického obdobia, a zároveň poskytujú vzácnu príležitosť pozrieť sa na ne „zvnútra“, očami ľudí tej doby. Do tejto skupiny prameňov patria aj denníky.

Hodnota denníkov spočíva v tom, že ich autori boli účastníkmi alebo svedkami konkrétnych historických udalostí; denníky sú totiž písané takpovediac „za horúcej stopy“, odrážajú prvú a bezprostrednú reakciu človeka na určité udalosti; okrem toho sú z faktografického hľadiska zvyčajne presnejšie ako napríklad memoáre písané o mnoho rokov neskôr a zreflektované vedomím autora. Na rozdiel od memoárov, ktoré sú písané, ako vieme, „z výšky prežitých rokov“, keď ich autor môže časom niečo zabudnúť alebo si na niečo spomenúť nepresne, prípadne o niečom zámerne zamlčať, denníky (ako aj osobné listy) vyjadrujú duševný stav človeka a jeho vnímanie udalostí v čase ich vzniku, čo má pre bádateľa mimoriadnu hodnotu. Preto štúdium tohto typu prameňov často napomáha odhaliť aspekty udalostí, javov a procesov, ktoré unikali pozornosti profesionálnych historikov, pracujúcich s tradičnými prameňmi.

Jedným z takýchto očitých svedkov, ktorý zanechal svoje spomienky vo forme denníkov o dramatických udalostiach Októbrovej revolúcie a občianskej vojny v Rusku, bol Vladimír Ivanovič Vernadskij (*ukr.* Володимир Іванович Вернадський; 1863 – 1945), významný ruský a sovietsky vedec 20. storočia, prírodovedec, geológ, biogeochemik, mysliteľ a verejný činiteľ, laureát Stalinovej ceny, akademik, tvorca mnohých vedeckých škôl a smerov, najmä učenia o biosfére, jej evolúcii a premene na noosféru – sféru rozumu. Bol jedným zo zakladateľov Ukrajinskej akadémie vied, jej prvým predsedom-prezidentom, ako aj zakladateľom Národnej knižnice Ukrajiny.

Jeho denníky, ktoré sa stali predmetom našej pozornosti, pokrývajú obdobie od októbra 1917 do januára 1920. Ich hlavná hodnota z nášho pohľadu spočíva v tom, že sú dokumentom, ktorý pomáha precítiť atmosféru historickej drámy, ktorú Rusko a Ukrajina prežívali v tých búrlivých rokoch, a umožňuje nám rekonštruovať duchovný kolorit revolučnej éry v

celej jej tragike a protirečeniach.

Čo sa týka obsahu denníkov veľkého vedca, ich podstatnú časť tvoria fakty zo života autora a jeho rodiny, osobné zážitky, zmienky o súkromných či rodinných udalostiach, prvky každodenného života a podobne, ale veľký priestor venujú aj jeho dojmom a úvahám o politických udalostiach, najmä o nemeckej a rakúsko-uhorskej okupácii Ukrajiny v roku 1918. Tiež v jeho denníkoch je možné zreteľne sledovať negatívny postoj k bolševikom a socialistickej ideológii, odmietanie prejavov ukrajinského nacionalizmu a odsudzovanie nezdarnej politiky ukrajinskej Ústrednej rady.¹

Analyzujúc tú časť denníkov, ktorá sa do tej či inej miery dotýka okupácie Ukrajiny nemeckými a rakúskymi vojskami, zvýrazníme tri momenty, ktoré považujeme za dôležité pri skúmaní danej problematiky.

Po prvé, na stránkach svojich denníkov vedec zaznamenal paradoxnú, na prvý pohľad, reakciu obyvateľstva Ukrajiny na samotnú možnosť okupácie, resp. na príchod rakúsko-nemeckých vojsk. Táto reakcia, zdá sa, mala by byť jednoznačne negatívna, keďže Rusko bolo už takmer tri a pol roka vo vojne s Nemeckom a Rakúsko-Uhorskom a vojenská propaganda vo všetkých bojujúcich krajinách bola zameraná na podnecovanie nenávisť voči nepriateľovi. Ako však vyplýva z Vernadského denníkových záznamov, táto perspektíva nielenže nedesila miestne obyvateľstvo, ale

¹ Ukrajinská Ústredná rada (ukr. Центральна Рада) – v revolučnom roku 1917 vedúca organizácia ukrajinského národnooslobodzovacieho hnutia, celoukrajinská spoločenská a politická organizácia a po vyhlásení Ukrajinskej národnej republiky (január 1918) najvyšší zákonodarný orgán štátu. Ústredná rada musela viesť vojnu proti bolševickej agresie a zároveň rokovať o mieri so zástupcami Štvorspolku v Brest-Litovsku. Po podpísaní Brestlitovskej mierovej zmluvy (27. januára 1918) sa obrátila na Nemecko a Rakúsko-Uhorsko so žiadosťou o vojenskú pomoc. V druhej polovici februára 1918 začali nemecké a rakúsko-uhorské vojská postupovať na Ukrajinu (okolo 450 tis. vojakov) a s nimi aj málopočetné ukrajinské vojenské jednotky (v textoch Vernadského označovaní za hajdamákov). Po tom, čo sa s pomocou nemeckých a rakúsko-uhorských intervenčných vojsk podarilo odraziť pokus bolševikov o ovládnutie Ukrajiny, Ústredná rada sa stala závislou od nemecko-rakúskej vojenskej prítomnosti, resp. okupácie v marci – novembri 1918 (bola rozhodujúcim faktorom vtedajšieho vnútorného a zahranično-politického vývoja Ukrajiny). Pokusy Ústrednej rady pokračovať v ľavicovo-demokratickom kurze vyvolali nespokojnosť a podráždenie okupačného velenia, ktoré sledovalo cieľ využívania Ukrajiny ako potravínovej a surovínovej základne. To iniciovalo 29. apríla 1918 štátny prevrat pravicových konzervatívnych síl a dosadenie na čelo štátu gen. Pavla Skoropadského ako hajtmana Ukrajiny. Následne Ústredná rada bola rozpustená a jej zákony boli zrušené. Vláda P. Skoropadského smerovala k autoritárstvu, opierala sa o okupačné sily a bola dočasnou (apríl – november 1918). Po porážke Štvorspolku v 1. svetovej vojne boli rakúsko-nemecké vojská v priebehu novembra 1918 z Ukrajiny stiahnuté. V dôsledku protihajtmanského povstania v novembri 1918 prešla moc na Ukrajinu do rúk Direktória Ukrajinskej národnej republiky. Ukrajinská štátnosť sa ocitla vo víre poľsko-bolševickej vojny (1918/1919 – 1921) a koncom roku 1920 republika zanikla. Ríšskou dohodou (marec 1921) bolo územie Ukrajiny rozdelené medzi Poľsko a sovietske Rusko (*pozn. preklad.*).

bola preň zväčša prijateľná, ba dokonca žiaduca.

Napríklad 6. marca (21. februára) 1918, žijúc v Poltave, si Vernadskij zapísal do svojho denníka: „Väčšina čaká na Nemcov ako na spasiteľov...“.² V tomže marci sa v denníku objavuje ďalší zápis: „Je hrozné, že mesto čaká na Nemcov ako na spasiteľov“.³ V denníkoch však nachádzame aj vysvetlenie tohto zdanlivo zvláštneho javu. Skôr než však budeme pokračovať v citovaní z denníkov, pripomeňme si v krátkosti situáciu v Rusku na začiatku roka 1918.

Podľa niektorých súčasných ruských historikov od Februárovej revolúcie v roku 1917 začala v Rusku „*malátna občianska vojna*“⁴ a krajina sa postupne ponárala do chaosu: dvojvládie (Dočasná vláda a Sovieti) stupňovalo nestabilitu politického života, prehlbovala sa hospodárska devastácia, roľníci vypaľovali a drancovali statkárske majetky, robotníci štrajkovali, front sa rúcal, dezercie vojakov nadobúdali obrovské rozmery, kriminalita neustále rástla, separatizmus národných periférií sa stupňoval a čoraz zreteľnejšie sa prejavovala zväčšujúca paralýza štátnej moci. Tieto okolnosti nevyhnutne viedli k novému revolučnému výbuchu, ktorý nastal v októbri 1917. Občianska vojna, ktorá prepukla s novou silou, prehĺbila revolučný chaos a viedla k rozpadu zaužívaného životného rytmu, k rozpadu štátu ako sily chrániacej právo a poriadok, k rozvratu základných systémov životnej podpory. To malo za následok hlad, choroby, epidémie a besnenie zločineckých bánd.

Všetko vyššie uvedené malo na ľudí deprimujúci účinok, vyvolávalo neistotu ohľadom budúcnosti, strach o život a majetok, ako aj o životy ich blízkych. Preto sa v denníkoch objavujú záznamy, ktoré odrážajú tento sociálno-psychologický stav spoločnosti:

„10. X. 1917

V skutočnosti sa viac boja bolševikov ako Nemcov.

6. III./21. II. 1918

Samozrejme, bežný obyvateľ je absolútne nervózny.

6./19. III. 1918

Obyvateľ začína premýšľať o Nemcovi. Poskytne mu bezpečnosť pred vraždami, násilím a otvoreným rabovaním – ale čo potom?

11/24. III. 1918

...lúpeže sú nepretržité. Neexistuje súd, úplná svojvôľa, česť blízkych a životy nie sú chránené. Žiješ ako Heilót.⁵ Ved' „sovietška“ moc znamená

² ВЕРНАДСКИЙ, Владимир: *Дневники 1917 – 1921*. Киев: Наукова думка, 1994, с. 54.

³ ВЕРНАДСКИЙ, Владимир: *Дневники 1917 – 1921*. Киев: Наукова думка, 1994, с. 61.

⁴ КАРА-МУРЗА, Сергей: *Гражданская война (1918 – 1921) – урок для XXI века*. Москва: Изд-во Эксмо, 2003, с. 84.

⁵ Heilóti (alebo Helóti) boli podrobenou a zotročenou vrstvou obyvateľstva starovekej Sparty (pozn. preklad.).

nerovnosť pre nesocialistov. Nenávisť rastie. A ešte ten hanebný mier, zhynutie Ruska a hrôzy vraždenia spoza rohu – tam, kde je to bezpečné, aj hanebný útek, aj ústup pred Nemcami. Niektorí sa dokonca domnievajú, že aj teraz je boj proti Nemcom na Ukrajine bolševickým sprisaháním, pretože Nemcom sa oplatí prísť – inak by tu podľa zmluvy neboli. A vyčerpaní ľudia tu s hrôzou vidia, že sa čaká na Nemcov bez rozhorčenia, dokonca ako na tých, ktorí im dajú možnosť vydýchnuť.

Bývame na okraji mesta, v odľahlej uličke, a naša izba je vo dvore. Vždy sa však môžu vlámať dnu a máme pocit, že sa nachádzame v zajatí zločincov. To je ten pocit, vďaka ktorému je aj nemecká invázia znesiteľná.“⁶

Mimochodom, o rovnakých pocitoch písal v roku 1918 aj slávny ruský spisovateľ Ivan Bunin vo svojich denníkových záznamoch „*Dni pokánia*“ (rus. Окаянные дни):

„6. februára.

V novinách – o nemeckej ofenzíve, na nás. Všetci hovoria: «Ach, keby!»

9. februára.

Včera som bol v B. Zhromaždilo sa tam dosť ľudí a všetci jednohlasne: «Nemci, chvalabohu, postupujú, obsadili Smolensk a Bologoje».

Kočíš pri „Prahe“ s radosťou a smiechom:

«No, nech príde. On, ten Nemec, už aj predtým nás vlastnil».

15. februára.

Dnes som sa celé dopoludnie potuloval po meste. Rozhovor dvoch okoloidúcich vojakov, veselý a rozjarený:

«Moskva, bracho, už nestojí».

«Teraz už ani provincia..., nestojí».

«Nuž, príde Nemec i nastolí poriadok».

«Samozrejme. My, tak či onak, vládu nepoužívame».⁷

Po druhé, denníky V. I. Vernadského obsahujú jeho postrehy a úvahy, analyzujúc ktoré môžeme sledovať, ako sa menil postoj ukrajinského obyvateľstva k nemecko-rakúskej okupácii.

Takto 18. (31.) marca 1918 Vernadskij zapísal: „V piatok ráno, keď už bolo počuť kanonádu, som vyšiel von a cestou som sa dozvedel, že Nemci sú v Poltave. Ženy, ktoré sa vracali z trhu alebo išli na trh, s radosťou mi povedali, že sú tu Nemci a hajdamáci⁸. Obyvatelia a mesto víтали príchod

⁶ ВЕРНАДСКИЙ, Владимир: *Дневники 1917 – 1921*. Киев: Наукова думка, 1994, с. 14, 54, 60-62.

⁷ БУНИН, Иван: *Избранное*. Москва: Молодая гвардия, 1991, с. 61, 67, 70.

⁸ Tzv. hajdamáci – majú dva významy: 1) označenie ľudových povstalcov, príslušníkov národno-oslobodzovacieho a sociálno-politického hnutia proti národnej porobe na pravobrežnej Ukrajine, ktorá do konca 18. storočia bola pod nadvládou Poľsko-litovskej únie; 2) príslušníci ukrajinských vojenských oddielov, ktoré vznikli v revolučnom roku 1917

Nemcov s úľavou a zrejme očakávali, že prinesú poriadok a pokoj. Nemci robia veľký dojem svojou organizovanosťou a vysokou disciplínou. Hajdamakov je málo a vojsku to je podozrivé.

Nemci sa správajú korektne, ale ako páni. Dojem z ukrajinskej vlády je, tak ako predtým, bezmocnosť a nezdar. Neexistuje žiadna moc a nie je ju v ničom cítiť. Obyvatelia si myslia, že Nemci sú skutočnými pánmi situácie, že je tu skutočná okupácia a že sme sa ocitli v úplnej porobe. Rozprávajú o rozhovoroch s nemeckými úradmi, ktoré sa s opovrhnutím vyjadrujú o Rade a hajdamákoch – tí prví nemôžu a nevedia vládnuť, tí druhí nie sú vojsko, tí istí boľševici...

Teraz sa však obyvatelia stávajú za Nemca. V ňom cíti silu a skutočného pána. Ukrajinci hrajú smutnú úlohu marionetiek, ktoré do svojej krajiny priviedli nemeckých zotročiteľov... Je zrejme, že nemecký vpád nebude zdarma a budeme zaňho musieť zaplatiť vysokú cenu.“⁹

Avšak hneď nasledujúci deň (19. III./1. IV. 1918) Vernadského poznámky jasne ukazujú jeho obavy a dokonca znepokojenie z okupácie:

„Až po včerašom rozhovore s Ivanom Trof. Serďukom, teraz už dôstojníkom ukrajinských hajdamákov, ktorí prišli s Nemcami, som si uvedomil, aká priepasť sa pred nami otvorila. Bez novín a bez správ nemôžeme celý tento jav posúdiť. Vraj prichádza veľká nemecká armáda pod velením Mackenzena,¹⁰ ukrajinské vojská nepôjdu ďalej ako za hranice Ukrajiny, nemecké pôjde ďalej. Tu je len odpočinok, pretože idú pocho-
dom.

Oni prichádzajú navzdory mieru. Sily sú veľké...

Príšerné, a zároveň geniálny ťah Nemcov. Je pre nich výhodné nafúknuť boj a zmocniť sa obrovskej, nekonečne bohatej potravinovej základne, ktorú Rusko nemohlo a nevedelo využiť!

...Nemci dostanú od Ukrajiny zaplatené. Idú dobývať a sú platení! ...Na dedinách Nemci všetko berú, platia – ale na potreby obyvateľstva neberú ohľad.“¹¹

Ako je známe, v súlade s Brestlitovskou mierovou zmluvou, ktorú

z niektorých ukrajinizovaných útvarov ruskej cárskej armády a dobrovoľníkov. Neskôr sa stali súčasťou Armády Ukrajinskej národnej republiky (1918 – 1920). V tomto prípade ide o druhý význam (*pozn. preklad*).

⁹ ВЕРНАДСКИЙ, Владимир: *Дневники 1917 – 1921*. Киев: Наукова думка, 1994, с. 64-65.

¹⁰ Evidentne Vernadskij má na mysli Augusta von Mackensena – nemeckého generála, poľného maršala, jedného z najznámejších veliteľov nemeckej armády počas 1. svetovej vojny. Nebol však veliteľom nemeckých okupačných jednotiek na Ukrajine v roku 1918 (*pozn. preklad*).

¹¹ ВЕРНАДСКИЙ, Владимир: *Дневники 1917 – 1921*. Киев: Наукова думка, 1994, с. 66-67.

Ústredná rada uzavrela 9. februára (28. januára) 1918 so štátmi Štvor-spolk (Nemeckom, Rakúsko-Uhorskom, Tureckom a Bulharskom), Ukrajinská národná republika dostala vojenskú podporu od nemeckej a rakúsko-uhorskej armády v boji proti bolševikom a zaviazala sa dodávať týmto krajinám milióny pudov obilia, cukru a iných životne dôležitých produktov. Napriek značným objemom vývozu potravín nemecko-rakúske úrady nedostali plánované množstvo chleba a surovín v dôsledku sabotáží dodávok zo strany miestneho obyvateľstva, ako aj povstaleckého a partizánskeho hnutia, ktoré vzniklo proti nemecko-rakúskej okupácii.

Už 8. apríla (26. marca) 1918 V. I. Vernadskij zaznamenal zmenu v postoji obyvateľov Ukrajiny k okupantom:

„Nemci stále idú a idú. Jedni odídu a nahradia ich iní. A medzi Ukrajincami narastajú pochybnosti. Ľudia sú hlboko nespokojní. Nemci sú často hrubí – očividne aj medzi nimi je podráždenie: boli pozvaní, a pritom akoby medzi nepriateľmi. V dedinách, ktorými prechádzajú, prakticky rabujú, niekedy znásilňujú ženy...

Prvýkrát som pocítil možnosť Pax Germanica, dočasného zotročenia Rusov, víťazstva Nemcov. Z tohto hľadiska bol Mackenzieho krok, zmocnenie sa ruského juhu, geniálny.“¹²

Okupačné úrady podrobili ukrajinské obyvateľstvo bezohľadnému hospodárskemu vykorisťovaniu, ktoré sa často zvrhávalo v otvorené rabovanie. Po stretnutí s N. P. Vasilenkom (jedným z činiteľov Ústrednej rady – pozn. O. S.) Vernadskij 9. apríla 1918 zapísal: „Z jeho rozhovorov je jasné, že Nemci okrádajú Ukrajinu tým najbezohľadnejším spôsobom, berú a skupujú, čo sa dá. To, čo berú – sklady, veci a podobne – ako vojnovú korisť, zrejme na základe ústnej dohody, a zdierajú: zistia, že je tamhľa sklad, strieľajú doň: považuje sa to za vojnovú korisť. Sú pánmi situácie.“¹³

Nemecké velenie využilo Ústrednú radu na vlastné politické ciele, následne nariadilo jej rozpustenie a 29. apríla 1918 zinscenovalo voľbu bývalého cárskeho generála, veľkostatkára P. P. Skoropadského za „hajtmána Ukrajiny“, ako stručne poznamenal autor denníkov: „Coup d'état (štátny prevrat – pozn. O. S.) uskutočnený Nemcami.“¹⁴

Politika Hajtmanátu však čoskoro narazila na rastúci odpor rôznych vrstiev ukrajinskej spoločnosti. Počas pobytu v Kyjeve si Vernadskij 11. mája 1918 zapísal nasledovné:

„V dedinách je pravdepodobne veľká agitácia proti hajtmanátu. Všecí, s ktorými som sa o tom rozprával, sa k tomu stavajú veľmi pokojne.

¹² ВЕРНАДСКИЙ, Владимир: *Дневники 1917 – 1921*. Киев: Наукова думка, 1994, с. 69.

¹³ ВЕРНАДСКИЙ, Владимир: *Дневники 1917 – 1921*. Киев: Наукова думка, 1994, с. 82.

¹⁴ Tamže.

Myslia si, že dôjde k excesom, ale tie veľmi neovplyvnia celé hnutie. Mám dojem, že Rakúšania neprenasledujú hnutie a agitáciu proti vláde... Hovorí sa, že medzi Nemcami sú dva prúdy: Wilhelm chce z dynastických dôvodov zjednotiť Ukrajinu s Ruskom, Ludendorff a Hindenburg sú proti tomu. Rohrbach hovorí, že v Kyjeve nemôže nájsť žiadnych Ukrajincov.“

15

V lete 1918 vypukli v oblasti Kyjeva, Poltavy, Černihova a v ďalších regiónoch povstania proti okupantom, ktoré boli namierené aj proti režimu ich protežanta Skoropadského. Okupanti nasadili značné sily na potlačenie povstaní v Chersone, Mykolajove, Nižine a na iných miestach. Nespokojnosť obyvateľstva s politikou okupačných orgánov prerástla do otvoreného nepriateľstva a dokonca nenávisti. O tom nachádzame v denníkoch nasledujúce záznamy:

„12./25. VI., ráno.

Kudrjavcev-Ostašenko (starší astronóm Pulkovského observatória – pozn. O. S.) rozprával o povstaní proti Nemcom v Mykolajeve. Zahynulo niekoľko tisíc robotníkov; spôsobili to bolševici. Teraz sa medzi robotníkmi opäť šíri tá istá propaganda, nenávisť voči Nemcom je veľmi veľká a bolševikom sa stále verí. Nenávisť voči Nemcom je asi všade, ale či nadobudne vlasteneckú podobu?“¹⁵

Zaujímavé je, že Vernadskij si robil poznámky do denníka aj na cestách. Tak si 1. júna 1918 vo vlaku z Poltavy do Kyjeva zapísal najmä tieto postrehy:

„Je už jasne cítiť nemecké nebezpečenstvo. Ukrajínčinu takmer nepočuť, hoci ju zrejme viacerí ovládajú – ale nie je to ani jazyk každodennej komunikácie. Pre cestujúcu verejnosť je teraz tak či onak úradným jazykom. Je prekvapujúce, že ani za týchto podmienok nie je v obehu.

Hovorí sa o vysokých cenách, špekuláciách a Nemcoch. Mnohí ľudia sú akosi presvedčení, že tak či onak dôjde k nemeckej okupácii alebo nemeckej nadvláde.“¹⁷

Po tretie, pozornosť pútajú Vernadského zmienky o určitých treniach medzi Nemeckom a Rakúsko-Uhorskom v súvislosti s vedením okupačnej politiky na Ukrajine. Vo svojom zápise zo 14. júna 1918 autor uvádza: „Zaujímavo vyzerajú strety medzi Nemcami a Rakúšanmi: Rakúšania nedovoľujú (tak v texte – pozn. O. S.) vojenské sily pre rekvirovanie chleba odvážaného do Nemecka.“¹⁸

Aby bola táto veta z denníka zrozumiteľnejšia, pripomenieme, že

¹⁵ ВЕРНАДСКИЙ, Владимир: *Дневники 1917 – 1921*. Киев: Наукова думка, 1994, с. 85.

¹⁶ ВЕРНАДСКИЙ, Владимир: *Дневники 1917 – 1921*. Киев: Наукова думка, 1994, с. 111.

¹⁷ ВЕРНАДСКИЙ, Владимир: *Дневники 1917 – 1921*. Киев: Наукова думка, 1994, с. 86-87.

¹⁸ ВЕРНАДСКИЙ, Владимир: *Дневники 1917 – 1921*. Киев: Наукова думка, 1994, с. 103.

podľa Brestlitovskej zmluvy si tieto štáty rozdelili Ukrajinu na zóny vplyvu: rakúsko-uhorské vojská obsadili južnú časť Volyňskej, Podil'skej, Chersonskej a Katerynoslavskej gubernie (sídlo rakúsko-uhorského veľenia bolo v Odeze) a nemecké vojská obsadili zvyšok Ukrajiny, ako aj Krym. Potravinová situácia Podunajskej monarchie v sledovanom období bola jednoducho katastrofálna (spomeňme si na litografiu Käthe Kollwitzovej „Viedeň umiera! Zachráňte jej deti!“ – „Wien stirbt! Rettet seine Kinder!“). To vysvetľuje požiadavku Rakúsko-Uhorska na udelenie osobitných práv na zabezpečenie dodávok potravín z jeho okupačnej zóny.

Keď si Vernadský 4. júna 1918 zapisoval svoje dojmy po rozhovore s N. P. Vasylenkom, ministrom školstva a umenia v Skoropadského vláde, vyjadril obavy, že práve postoj Rakúsko-Uhorska by mohol viesť k rozdeleniu Ukrajiny:

„Vasylenko správne poukazuje na to, že udelenie osobitných práv Rakúšanom za ich želanie okupácie povedie k rozdeleniu Ukrajiny na dve časti. Z dvoch bojujúcich strán je pre nás v súčasnosti najnebezpečnejšie Rakúsko-Uhorsko. Zápas medzi Rakúsko-Uhorskom a Nemeckom sa vyostreje a niet pochyb, že tento faktor treba brať do úvahy.“¹⁹

V tom istom denníkovom zázname V. I. Vernadskij uvádza, že: „Pravoslávni kňazi sa nemôžu vrátiť do Rakúšanmi okupovaných oblastí Ukrajiny a prebieha tu ostrá propaganda Únie. V Cholmskej gubernii je katolicizmus.“²⁰

Skutočne, Rakúsko-Uhorsko – ako je známe – otáľalo s ratifikáciou Brestlitovskej zmluvy, bránilo svoje záujmy v Haliči a ustupovalo Poľsku v otázke Cholmského regiónu (kde žilo početné ukrajinské obyvateľstvo). Tým sa postavilo proti snahe Ukrajinského štátu o zjednotenie ukrajinských území v jednom štátnom celku.

Nepochybne denníky V. I. Vernadského, podobne ako iné diela tohto žánru, sú poznačené určitou osobnou subjektivitou. Podľa nášho názoru je však ich obsah pre historikov veľmi zaujímavý. Autorove postrehy, úvahy, komentáre a hodnotenia, ako aj faktografický materiál v nich uvedený, nepochybne obohacujú poznatky o politickej situácii na Ukrajine počas nemecko-rakúskej okupácie a o náladách rôznych skupín obyvateľstva. Umožňujú nám pochopiť aj postoj samotného vedca k dramatickým udalostiam, ktorých bol priamym svedkom.

Preklad z ukrajinčiny: Michal Šmigel'

¹⁹ ВЕРНАДСКИЙ, Владимир: *Дневники 1917 – 1921*. Киев: Наукова думка, 1994, с. 89.

²⁰ ВЕРНАДСКИЙ, Владимир: *Дневники 1917 – 1921*. Киев: Наукова думка, 1994, с. 91.